

Vahistatu pikaajalise kokkusaamise saaga:

vangistusseaduse jõustumisest Riigikohtu üldkogu
11. juuni 2019. a otsuseni asjas 5-18-8^{*1}

Vahistatu kokkusaamised on reguleeritud vangistusseaduse^{*2} (VangS) §-des 94 ja 95, millest esimene kannab pealkirja „Vahistatu kokkusaamised“ ja teine „Kokkusaamised kaitsja, advokaadist esindaja, vaimuliku, notari ja oma riigi konsulaartöötajaga“. Käesolev artikkel analüüsib esimest, VangS §-i 94, ja täpsemalt seda, mida praegu kehtiv VangS § 94 ei nimeta, s.t vahistatu pikaajalise kokkusaamise õigust. Juridicas on selle õigusega seotud probleemi juba varem käsitlenud^{*3}, kuid nüüdseks on see (lõpliku?) lahenduse saanud Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 11. juuni 2019. a otsusega asjas 5-18-8. Autor annab ülevaate sellest, kuidas selle otsuseni jõuti, ning analüüsib, kas lõpuks on jõutud lahenduseni, mis on vahistatute õigustega kooskõlas.

1. Vangistusseaduse jõustumisest 1. detsembril 2000 kuni selle muutmiseni 1. jaanuaril 2013

Vangistusseadus jõustus 1. detsembril 2000.^{*4} Selle § 94 lõike 1 esimene lause sätestas järgmist: „Vahistatule lubatakse lühiajalisi kokkusaamisi isiklikes, õiguslikes või ärilistes huvides, mida vahistatu ei saa teostada läbi kolmandate isikute.“ Kogu VangS § 94 puudutas lühiajalist kokkusaamist ja selle korda. Pikaajalist kokkusaamist ei mainitud ning viited kinnipeetavate pikaajalise kokkusaamise korda ettenägevale VangS §-le 25 puudusid.

Möödus ligi üheksa aastat ja 19. novembril 2009 tegi Riigikohtu halduskolleegium otsuse asjas 3-3-1-62-09, milles andis esimest korda märku sellest, et VangS § 94 sisu võib olla problemaatiline. Selles asjas leidis Tallinna Ringkonnakohtu, et pikaajalised kokkusaamised, eriti kui isik viibib vahi all pikka aega, ei ole kriminaalmenetluse seadustiku^{*5} (KrMS) § 143¹ lõike 1 järgi välistatud. Vastasel juhul oleks ringkonnakohtu hinnangul riive põhiseaduse §-s 26 sätestatud perekonnaelu õigusele nii suur, et see ei pruugi enam olla põhiseaduspärane.^{*6} Riigikohtu halduskolleegium leidis vastupidi ringkonnakohtule seda, et KrMS § 143¹ lõige 1 ei saa siiski isikule anda õigust, mida tal vangistusseaduse järgi olemas ei ole, ning pöördus vahistatu kokkusaamise kestusele hinnangu andmiseks ikkagi VangS § 94 poole.^{*7} Kuna vahistatu kokkusaamised on ammendavalt sätestatud VangS §-s 94, siis on viimane käsitatav konkreetse piiranguna VangS § 4¹ lõike 2 mõttes, s.t õigust pikaajalisele kokkusaamisele vahistatutel ei ole.^{*8} Kuna kõnealuses asjas oli

¹ Artikkel põhineb 08.–09.10.2020 toimunud 36. Eesti õigusteadlaste päevaldel peetud ettekandel.

² RT I 2000, 58, 376; RT I, 06.05.2020, 43.

³ T. Ploom. Pikaajalise kokkusaamise piirangu kohaldamine vahistatu suhtes. Põhiõiguste piiramise lünkadeta kontrolli tagamine. – Juridica 2018/2, lk 146–153.

⁴ RT I 2000, 58, 376.

⁵ RT I 2003, 27, 166; RT I, 06.05.2020, 14.

⁶ RKHKo 19.11.2009, 3-3-1-62-09, p 15.

⁷ Samas, p 16.

⁸ Samas, p 17.

kaebuse hetkel vahistatu vahepeal omandanud kinnipeetava staatuse, ei olnud Riigikohtu halduskolleegeiumil võimalik VangS § 94 põhiseaduspärasust kontrollida. Küll aga lisis halduskolleegeium hoiatavalt: „Kolleegeium ei välista, et teatud asjaolude ilmnmisel võib pikaajaliselt vahistatu staatuses viibivale isikule pikaajaliste kokkusaamiste mittevõimaldamine kujutada endast niivõrd intensiivset riivet PS §-s 26 sätestatud perekonna- ja eraelu puutumatuse õigusele, et seadusega vahistatutele sätestatud piirang võib osutada põhiseadusega vastuolus olevaks.“⁹ Ei saa märkimata jätta, et kümme aastat hiljem see hoiatus ka tõeks osutus. Kuid selleni oli veel pikk tee minna.

Põhiseaduspärasuse küsimus ei andnudki end pikalt oodata. 4. aprillil 2011 tegi Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegeium otsuse asjas 3-4-1-9-10. Kolleegeium märkis esmalt, et vahistatute pikaajalise kokkusaamise puudumine riivab tõepoolest põhiseaduse §-ga 26 tagatud õigust perekonnaelu puutumatu- sele. Samas toimub riive põhiseaduse §-ga 26 lubatud eesmärkidel, s.t kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise ning jätkuva kuritegude toimepanemise, sealhulgas tõendite hävitamise, muutmise ja võltsimise ning tunnistajate mõjutamise vältimise eesmärkidel.¹⁰ Ühtlasi leidis kolleegeium, et mainitud eesmärkide saavutamiseks on pikaajaliste kokkusaamiste mittevõimaldamine sobiv¹¹, vajalik¹² ning mõõdukas põhiseaduse § 26 riive. Abinõu mõõdukuse hindamisel märkis kolleegeium, et vahistamine on *ultima ratio*, mille kohaldamisel saab juba isiku perekonnaelu arvesse võtta: kui isiku perekonnaelu tõttu võib arvata, et ta ei hoiu menetlusest kõrvale ega pane toime uusi kuritegusid, siis teda ka vahi alla ei võeta.¹³ Seda seisukohta on Juridica ridadel juba kritiseeritud, kuivõrd vahistamine ja vahistatud isikule lisapiirangute (sh kohtumispiirangute) seadmine toimuvad täiesti erinevatel alustel ja korras ning võivad omada täiesti erinevaid eesmärke.¹⁴ Lisaks toetas kolleegeiumi arvates seisukohta, et abinõu on mõõdukas, ka asjaolu, et pikaajalisemad vahi all viibimised on pigem erand kui reegel¹⁵ ning et kogu vahi all viibimise ajal aitab perekonnasuhete säilimisele kaasa võimalus suhelda perekonnaga lühiajalistel kokkusaamistel (VangS § 94 lg 1), õigus kirjavahetusele ja telefoni kasutamisele (VangS § 96 lg 1) ning paki saamise võimalus (VangS § 98 lg 1), samuti vahistatu lühiajaline – kuni üheks päevaks – väljaviimine olulistel ja edasilükkamatutel isiklikel asjaoludel, mis nõuavad vahistatu isiklikku kohalolekut (VangS § 99 lg 1).¹⁶ Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegeiumi otsusele esitas eriarvamuse riigikohtunik Jüri Põld, kelle hinnangul on vahistatutele pikaajalise kokkusaamise täielik keelamine ebaproportsionaalne sekkumine põhiseaduse §-ga 26 tagatud perekonnaellu. Ohud, millele kolleegeium viitab (ehk eesmärgid, mille täitmiseks pikaajalisi kokkusaamisi ei lubata), oleksid kriminaalmenetluses välditavad, kui menetlejal oleks sõltuvalt üksikjuhtumist võimalik kohaldada KrMS § 143¹ lõike 1 punktis 1 sätestatud piiranguid. Vangistusseaduse vastuvõtmisel on aga Jüri Põllu hinnangul KrMS § 143¹ lõike 1 punkti 1 olemasolu nähtavasti ära unustatud.¹⁷

2. VangS §-le 94 lõike 5 lisamisest 1. jaanuaril 2013 kuni Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegeiumi otsuseni 11. juunil 2019

1. jaanuaril 2013 jõustus VangS § 94 lõige 5, mille kohaselt vahistatule ei kohaldata pikaajalist kokkusaamist. Sellega välistas seadusandja lõplikult vahistatule pikaajalise kokkusaamise õiguse tuletamise KrMS § 143¹ lõike 1 punktist 1, mida alama astme kohtud olid siiani (Riigikohtu hinnangul küll edutult) püüdnud

⁹ Samas, p 18.

¹⁰ RKPJKo 04.04.2011, 3-4-1-9-10, p 46–51.

¹¹ Samas, p 59: „Vahistatule pikaajaliste kokkusaamiste mittevõimaldamine on sobiv abinõu kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise ning jätkuva kuritegude toimepanemise vältimise eesmärkidel, kuivõrd vahistatu pikemaajalisem kontrollimatu koosolemine abikaasaga võib soodustada pakkuminekku ja kuritegude jätkuva toimepanemise, sh tõendite hävitamise, muutmise ning võltsimise ja tunnistajate mõjutamise organiseerimist.“

¹² Samas, p 60: „Vahistatute puhul ei ole võimalik saavutada kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumise ning jätkuva kuritegude toimepanemise, sh tõendite hävitamise, muutmise ning võltsimise ja tunnistajate mõjutamise vältimise eesmärke teise, isikut vähem koormava, kuid vähemalt sama efektiivse abinõuga kui pikaajaliste kokkusaamiste mittevõimaldamine.“

¹³ Samas, p 64–65.

¹⁴ T. Ploom (viide 3), lk 149–150.

¹⁵ RKPJKo 3-4-1-9-10, p 66–67. Selles asjas oli isik vahi all viibinud siiski juba üle kahe aasta.

¹⁶ Samas, p 70.

¹⁷ Riigikohtunik Jüri Põllu eriarvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegeiumi otsusele asjas 3-4-1-9-10, p 1.

teha. Seletuskirjast nähtub, et vahistamine on viimane abinõu, mille kohaldamisel on sekkumine isiku perekonnaellu õigustatud, ning vahistatu staatus ei kesta isikul kaua, kuivõrd kriminaalmenetluses on eesmärk jõuda võimalikult kiiresti süüdimõistva otsuseni. Kui isik on aga juba kord süüdi mõistetud, on ta kinnipeetav, kellele on pikaajalised kokkusaamised lubatud.^{*18}

Uus põhiseaduslikkuse järelevalve asi jõudis Riigikohtu ette enam kui kolm aastat hiljem ning kulmineerus 16. novembri 2016. a otsusega asjas 3-4-1-2-16. Nimelt tekkisid Tallinna Halduskohtul ja Tallinna Ringkonnakohtul kahes eri asjas kahtlused VangS § 94 lõike 5 põhiseaduspärasuses põhjusel, et see säte ei anna menetlejale mingit kaalutlusruumi, vaid imperatiivselt keelab kõik vahistatute pikaajalised kokkusaamised. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium haldus- ja ringkonnakohtu kahtlusi ei jaganud, põhjendades oma otsust, mille raskuspunkt lasus pikaajaliste kokkusaamiste keelu kui abinõu mõõdukuse küsimusel, järgmiselt. Erinevalt alama astme kohtutest leidis kolleegium, et seaduse rakendajal on kaalumisruum vahistatu pikaajalise kokkusaamise üle otsustamisel: ta teeb seda vahistamise (jätkuva) kohaldamise üle otsustamisel, sealhulgas kaebajate asjades.^{*19} Sellise kaalutlusruumi on seaduse rakendajale andnud seadusandja, kellele on avar otsustusruum küsimuses, milliseid õiguslikke tagajärgi vahistamise kohaldamisega siduda.^{*20} Et Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) oli asjas *Varnas vs. Leedu* leidnud, et vahistatule lähedastega kokkusaamise piirangut tuleb põhjendada^{*21}, hindaski kolleegium kaebajate suhtes pikaajalise kokkusaamise keelu kohaldamise põhjendatust, arvestades kaebajate vahi all viibimise pikkust ning süüdistust kuritegudes, mille menetlemise tagamiseks on neile vahistatust kohaldanud.^{*22} Seejuures jõudis kolleegium seisukohale, et kaebajatele pikaajalise kohtumise absoluutse keelu kohaldamine, mis põhineb eeldusel, et kaebajad võivad asuda kriminaalmenetlust lubamatult mõjutama, oli põhiseaduspärane.^{*23} Lisaks ei välistanud kolleegium sellise keelu põhiseaduspärasust näiteks ka selliste kaebajagruppide puhul, kelle vahi all viibimise aeg on pikem (kõnealusel asjas olid kaebajad vahi all viibinud üle kahe aasta), kuid kellele süüks pandavad teod on väga rasked (nt terrorism). Samuti võiks seadusandja kolleegiumi hinnangu luua näiteks ka normi, mis võimaldab menetlejal kaaluda vahistatule pikaajalise kokkusaamise võimaldamist alles juhul, kui tema vahi all viibimise kestus on ületanud mingi seadusandja täpsustatud määra (nt 1 või 2 aastat).^{*24} Viimaks rõhutas kolleegium siiski seda, et VangS § 94 lõige 5 ei pruugi kõikidel juhtudel olla põhiseaduspärane, märkides järgmist: „Kolleegium ei välista, et VangS § 94 lõike 5 kohaldamine võib teistsuguste asjaolude, sh teistsugustes kuritegudes süüdistatavate kaebajate või teiste VangS § 25 lõikes 1 märgitud isikute gruppide, kelle kokkusaamise vahistatuga VangS § 94 lõige 5 välistab, puhul viia vahistatu (ja tema perekonnaliikme) perekonnaelupõhiõiguse ebaproportsionaalse riiveni. Kolleegium rõhutas siiski, et Riigikohtu pädevusse konkreetse normikontrolli menetluses ei kuulu vahistamise ja sellega seotud vahistatu pikaajaliste kohtumiste väljakujunenud süsteemi muutmise konkreetsete juhtumite asjaolude pinnalt, mis regulatsiooni põhiseadusvastasust ei kinnita.“^{*25}

Seega sidus Riigikohus juba teist korda pikaajalise kokkusaamise keelu põhiseaduspärasust hinnates (esimesel korral ei olnud see keeld küll seaduses otse kirjas, kuid VangS §-st 94 siiski tuletatav) selle keelu

¹⁸ Vangistusseaduse, kriminaalhooldusseaduse ja karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri, 264 SE, lk 9. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/cac30ce4-5e09-438d-be2f-d6700609f5ed#NiPdURZM>.

¹⁹ RKPJKo 16.11.2016 3-4-1-2-16, p 108–112.

²⁰ Samas, p 114. Pikaajalise kokkusaamise keelu põhiseaduslikkuse kontrolli sidumist vahistamise alustega kritiseerisid oma eriarvamuses riigikohtunikud Eerik Kergandberg ja Saale Laos, märkides järgmist: „Teisisõnu ei arvesta eelkirjeldatud „kõik või mitte midagi“ lähenemine võimalusega, et kui esineb jätkuv põhjendus vahistamise kohaldamiseks, mis kaalub üles õiguse perekonnaelu puutumatusel, saab vabaduse võtmisega alates selle esimesest hetkest olemuslikult kaasneva perekonnaelu puutumatusel riive intensiivsust vähendada nt lisaks lühiajalistele kokkusaamistele ka pikaajaliste kokkusaamiste lubamisega, tingimusel muidugi, et see ei kahjusta kriminaalmenetluse läbiviimist. Ka EIK on leidnud, et pikaajaline vahistus (konkreetsel juhul kaks aastat) toob kaasa sellise riive perekonnaelu puutumatusel, mida ei saa enam õigustada üksnes vabadusevõtmise n-ö paratamatu järelna (EIKo 09.07.2013 *Varnas vs. Leedu* p 121: „[...] the particularly long period of the applicant’s pre-trial detention (two years at the moment when the applicant had first asked for a conjugal visit) reduced his family life to a degree that could not be justified by the inherent limitations involved in detention. [...]“). Sellises olukorras tulebki vahistamisaluse jätkuva olemasolu korral eraldi hinnata seda, kas jätkuvalt esineb ka vajadus piirata suhtlemist lähedastega, s.t kas oht menetluse mõjutamisele on jätkuvalt olemas, sh arvestades kriminaalmenetluse konkreetset etappi.“ Vt Riigikohtunike Eerik Kergandbergi ja Saale Laose eriarvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 16. novembri 2016. a otsusele asjas 3-4-1-2-16.

²¹ EIKo 09.07.2013, 42615/06, *Varnas vs. Leedu*, p 120.

²² RKPJKo 3-4-1-2-16, p 122–131.

²³ Samas, p 131.

²⁴ Samas, p 132.

²⁵ Samas, p 136.

ja vahistamise alused, jättes tähelepanuta, et kumbki neist võib teenida eraldi eesmärgi ja need ole seetõttu olemuslikult seotud.^{*26} Ometi, ka järgnenud, sedapuhku küll Riigikohtu halduskolleegiumi lahendis, taandus pikaajalise kokkusaamise keelu põhiseaduslikkuse hindamine sisuliselt vahistamise aluste kontrolliks.^{*27}

3. Alates 11. juunist 2019

Riigikohtu üldkogu tunnistas 11. juunil 2019 otsusega asjas 5-18-8 VangS § 94 lõike 5 põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks edasiulatuvalt, andes otsusele tagasiulatuva mõju kaebaja ning isikute suhtes, kes otsuse jõustumise ajaks olid vaidlustanud neile pikaajalise kokkusaamise võimaldamata jätmise või taotlenud neile pikaajalise kokkusaamise võimaldamata jätmisega tekitatud kahju hüvitamist.^{*28}

Riigikohtu poole pöördus taotlusega algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus Tallinna Halduskohus, leides, et VangS § 94 lõige 5 on vastuolus põhiseadusega, kuna konkreetse kaebaja juhtumist – erinevalt Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve asjas 3-4-1-2-16 käsitlemisel olnud juhtumist – viib selle ilma kaalutusõigusega kohaldamine tema perekonnaelu põhjendamatu riiveni.^{*29} Riigikohtu üldkogu jõudis konkreetse juhtumi asjaolusid (sh süüteo raskust, asjaolu, et kaebaja suhtes ei kohaldatud lisapiiranguid KrMS § 143¹ lg 1 järgi, jms^{*30}) hinnates seisukohale, et VangS § 94 lõige 5 on osaliselt põhiseadusvastane. Lisaks rõhutas üldkogu, et konkreetne kaesus on juba kolmas kohtuasi, kus Riigikohtul on tulnud kaaluda VangS § 94 põhiseaduspärasust.^{*31} Seega astus üldkogu konkreetse normikontrolli raamidest välja ja vaagis VangS § 94 lõike 5 põhiseaduspärasust tervikuna eesmärgiga ennetada uusi samasisulisi vaidlusi, tagada isikute põhiõiguste parem kaitse ning hoida kokku kõigi asjaosaliste ressursse.^{*32}

Üldkogu lahutas lõpuks ometi vahistamise alused pikaajalise kokkusaamise keelu alustest ning märkis, et absoluutne pikaajaliste kokkusaamiste keeld ei arvesta olukordadega, kus vahistuse kohaldamine isiku suhtes on õigustatud, aga põhiseaduspärane ei ole sellega seaduse järgi vältimatult seotud pikaajalise kokkusaamise keeld.^{*33} Nende kahe toiminguga omavahelise automaatse sidumise põhjendamatu selgitas üldkogu järgmiselt:

„Kuna kriminaalasja menetlejal lasub lisaks isikute põhiõiguste kaitsmise kohustusele ka kohustus kaitsta avalikku huvi, on alust arvata, et kohtupraktikas hinnatakse sellisel kaalumisel avalikku huvi isiku vahi all viibimise vastu alati säärasena, mis kaalub üles vahistamise kui tõkendiga automaatselt seotud perekonnaelu riive. Niisuguse juhtumiga võib üldkogu arvates olla tegu ka praegu, kus kriminaalasja menetleja võis küll kaaluda isiku perekonnapõhiõiguse riivet, kuid selle tulemusel leida, et riive kaalub üles avalik huvi uute seksuaalkuritegude toimepanemise vältimise vastu. Üldkogu arvates ei ole põhjendatud kriminaalasja menetlejalt nõuda, et juhul, kui isiku vahi all viibimine on muutunud ebaproportsionaalseks tema perekonnapõhiõiguse riive muutumise tõttu ülemäära intensiivseks, tuleb ta rikkumise vältimiseks vahi alt vabastada (nii ka riigikohtunike E. Kergandbergi ja S. Laose eriarvamus asjas nr 3-4-1-2-16 tehtud

²⁶ Sellele viitas oma arvamus ka õiguskantsler, rõhutades et on ka vahistatuid, kelle vabaduse piiramine on PS § 20 lg 2 p 3 alusel (ikka veel) vajalik, kuid kelle vanglavälise suhtlemise piiramine on ebaproportsionaalne, tuues seejuures näiteid: „Näiteks võib vahistamise ainsaks põhjuseks olla isiku kavatsus pakku minna ning kahtlust, et ta paneks toime uusi kuritegusid, ei ole. Samuti võib vabadus olla võetud isikult, kes ei suuda hoiduda uute kuritegude toimepanemisest, kuid need ei seondu kuidagi õigusemõistmisega (nt nn roolijoodik), mistõttu on vajadus piirata tema perekondlikku suhtlemist väga küsitav.“ Vt RKPJKo 3-4-1-2-16, p 61 ja 62.

²⁷ RKHKo 31.10.2017 otsus asjas 3-14-51567, sh riigikohtunik Jüri Põllu eriarvamus sellele, milles on märgitud: „Arvan, et kolleegiumi enamus lähtub väärist eeldusest, et kriminaalmenetluses hinnatakse vahistamisel ja edasise vahi all pidamise põhjendatuse kontrollimisel ühtlasi ka pikaajalise kokkusaamise keelu kohaldamist ja selle mõju perekonnaelule koos vahistamise või edasise vahi all pidamise põhjendatuse kontrollimisega ning et vahistamise kohaldamisel peetakse silmas ka vahi all olekuga automaatselt kaasnevat pikaajaliste kokkusaamiste keeldu. Teistmoodi pole kolleegiumi enamuse lähenemine minu jaoks mõistetav. Kuid tegelikult on vahi all pidamist ja lisapiirangute kohaldamist, samuti nende maha võtmist raken datud eraldi otsustustega ja iseseisvate põhjendustega.“ Vt Riigikohtunik Jüri Põllu eriarvamus Riigikohtu halduskolleegiumi otsusele asjas 3-14-51567, p 3.1.

²⁸ Tõlgenduse sellele, millistele asjadele kehtib üldkogu kõnealuse otsuse tagasiulatuv jõud, andis Riigikohtu halduskolleegium hilisemas 09.06.2020 otsuses asjas 3-14-51567. Sellel küsimusel käesolev artikkel pikemalt ei peatu.

²⁹ Märkimist väärib, et üldkogu otsuse tegemise ajaks oli kaebaja õigeks mõistetud ja vahistamine kui tema suhtes kohaldatud tõkend tühistatud. Seda üldkogu siiski probleemiks ei pidanud, vt RKÜKo 5-18-8, p 56.

³⁰ Samas, p 58–70.

³¹ Samas, p 52 ja 71.

³² Samas, p 72.

³³ Samas, p 73–74 ja 78.

põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi viidatud otsuse kohta, viies lõik). Kui nii toimida, võib küll olla tagatud isiku perekonnapõhiõiguse kaitse, ent tõkendi kohaldamise eesmärk võib jääda saavutamata.^{*34}

Üldkogu selgitas, et vahistamise ja pikaajalise kokkusaamise keelu lahtisidumine aitab paremini saavutada pikaajalise kokkusaamise keelu eesmärki (s.o kriminaalmenetluse lubamatu mõjutamise vältimist), ilma et sellega satuks ohtu vahistamise kui tõkendi eesmärkide saavutamise. Juba vahistamismääruse tege- misel, aga ka hiljem vahistuse pikendamisel peaks menetlejal olema võimalik eraldi otsustada vahistatu pikaajalise kokkusaamise õiguse üle.^{*35} VangS § 95 lõike 5 kehtetuks tunnistamisel jääbki menetleja käsu- tusse KrMS § 143¹ lõike 1 punkt 1, mille kohaselt võib prokuratuur või kohus kahtlustatava või süüdistatava pikaajalise kokkusaamise õigust määrusega piirata või selle täielikult keelata, kui on piisav alus oletada, et vahistuses viibiv kahtlustatav või süüdistatav võib oma tegevusega kahjustada kriminaalmenetlust. Samuti saab kinnipidamisasutus VangS § 25 lõike 1¹ alusel endist viisi keelduda pikaajalise kokkusaamise luba and- mast, kui kokkusaamine võib ohustada vangla julgeolekut või korda või kokkusaaja või kinnipeetava tervist ja heaolu või kui on alust kahelda kokkusaaja maines.^{*36} Ühtlasi märkis üldkogu, et põhiseadus ei välista mõnede vahistatute gruppidele pikaajalise kokkusaamise keelu sätestamist seadusega ega normi loomist, mis annab menetlejale õiguse kaaluda vahistatule pikaajalise kokkusaamise võimaldamist alles siis, kui tema vahi all viibimise kestus on ületanud mingi seadusandja täpsustatud määra, kehtestades kuni selle aja täitumiseni pikaajalise kokkusaamise keelu.^{*37}

4. Autori mõtted

Riigikohtu üldkogu pani oma otsusega punkti arutelule, mis kõiki märke arvestades oleks pidanud lõppema juba kaheksa aastat varem. Jäägu siinkohal käsitlemata küsimus, kas põhiseaduslikkuse järelevalve kollee- gium oleks pidanud jääma abstraktse normikontrolli juurde, nagu ta tegi asjas 3-4-1-9-10, või oleks ta juba siis pidanud vaatama konkreetse asja sisse, millise suuna võttis ta asjas 3-4-1-2-16.^{*38} Piirdugem sellega, millised on märgid, mille alusel pikaajalise kokkusaamise absoluutne keeld oleks juba 2011. aastal tulnud tunnistada põhiseadusvastaseks, mis oleks blokeerinud seadusandja hilisema sammu, VangS §-i 94 lõike 5 lisamise ja sellele järgnevad ressursimahukad vaidlused eri kohtuastmetes.

Puudub igasugune põhjendus, miks Riigikohus sidus kahes järjestikuses põhiseaduslikkuse järelevalve asjas vahistamise ja pikaajalise kokkusaamise keelu alused. Ühelt poolt oli seadusandja seda tõepoolest teinud: igale vahistatule kohaldub VangS § 94, sealhulgas pikaajalise kokkusaamise (keelu) puhul. Teiselt poolt ei saa aga tähelepanuta jätta, et VangS § 94 kõrval kehtib kriminaalmenetluse seadustik, mille §-d 130 ja 143¹ sätestavad vastavalt vahistamise alused ja pikaajalise kokkusaamise alused. Vahistamise aluseks on KrMS § 130 lõike 2 kohaselt kriminaalmenetlusest kõrvale hoidumise või jätkuvalt kuritegude toimepane- mise oht ning vahistamine ise selle sama sätte kohaselt *ultima ratio* meede. Vabaduspiiranguga isikule (sh vahistatule) kohaldatavate lisapiirangute (sh pikaajalise kokkusaamise keelu) aluseks on oht, et isik oma tegevusega kahjustab kriminaalmenetlust. Kui vahistamist võib kohaldada üksnes kohus, siis lisapiiranguid võib KrMS § 143¹ kohaselt kohaldada ka prokuratuur, kellel on tegelikult kõige parem ülevaade selle kohta, millises staadiumis on parasjagu (kohtueelne) menetlus, sealhulgas kas jõutud on nii kaugele, et vahistatu pikaajalised kokkusaamised enam menetluse kulule ohtu ei kujuta (kui selline oht üldse olemas oli). Näiteid olukordadest, kus vahistamise alused ei anna automaatselt õigustust pikaajalise kokkusaamise keelamiseks, on esitanud nii õiguskantsler^{*39} kui ka Tristan Ploom oma Juridica artiklis. Juba ainuüksi asjaolu, et neid

³⁴ Samas, p 75.

³⁵ Samas, p 76.

³⁶ Samas, p 80.

³⁷ Samas, p 82.

³⁸ Juba asja 3-3-1-62-09 vihjas halduskolleegium sellele, et tol ajal VangS §-st 94 vaid kaude tuletatava pikaajalise kokku- saamise absoluutse keeluga ei pruugi kõik asjad korras olla (otsuse p 18). See ei takistanud põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumit asjas 3-4-1-9-10 oma arutelule kaebaja isikuga sidumata leidmast, et VangS § 94 on siiski põhiseaduspärane (s.t leidmast, et pikaajalise kokkusaamise absoluutne keeld on alati põhiseaduspärane). Asjas 3-4-1-2-16 astuti aga samm tagasi konkreetse normikontrolli juurde, leides, et konkreetse asjas oli tolleks ajaks VangS § 94 lg-s 5 sõna-sõnalt kehtestatud pikaajalise kokkusaamise keeld põhiseaduspärane, samal ajal märkides nii nagu asjas 3-3-1-62-09, et alati see nii ei pruugi olla (3-4-1-2-16, p 136). Sellise hüpliku, suunda muutva seisukoha kriitikat vt riigikohtunike Peeter Jerofejevi, Henn Jõksi, Villu Kõve, Jaak Luige ja Tambet Tampuu eriarvamus Riigikohtu üldkogu otsuse kohta asjas 5-18-8.

³⁹ RKPJKo 3-4-1-2-16, p 62; RKÜKo 5-18-8, p 28; T. Ploom (viide 3), lk 150.

näiteid on võimalik esitada, tõestab, et pikaajalise kokkusaamise keelu kehtestamine kõigile vahistatutele ilma konkreetseid asjaolusid arvesse võtmata ei ole põhjendatud. Vangistusseadus ei andnud kaalutlusruumi aga juba siis, kui VangS § 94 ei olnud veel lisatud viiendat lõiget, kuivõrd VangS § 94 ei sätestanud vahistatute pikaajalise kokkusaamise õigust ega teinud viidet ka VangS §-le 25.^{*40} Seega, kuigi vangistusseadust luues ei saanud seadusandjal KrMS § 143¹ olemasolu meelest minna, kuivõrd kriminaalmenetluse seadustik jõustus mitu aastat hiljem, muutis pikaajalise kokkusaamise keelu põhiseaduspärasuse arutamise vaevaliseks asjaolu, et Riigikohus ei pöranud sellele sätte kohast tähelepanu.^{*41}

Kui Riigikohus ei oleks KrMS §-de 130 ja 143¹ kohaldamise aluseid samastanud, siis oleks ta jõudnud järeldusele, et kuigi mõningatel juhtudel ei pruugi vahistatule pikaajalise kokkusaamise piirangu kohaldamine olla õigustatud, ei anna vangistusseadus selle kohaldamiseks kaalutlusruumi. Sellisel juhul tekkinuks Riigikohtul kohe ka küsimus selle sätte vastavuse kohta vahistatutele tagatud põhiõigustega, sealhulgas põhiseaduse §-ga 26 ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) artikliga 8. Aastaks 2011, kui Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium tegi vahistatute pikaajalise kokkusaamise küsimuses esimese otsuse, ei olnud EIK veel kõiki selle valdkonna kõige olulisemaid otsuseid teinud. Siiski oli EIK juba selleks ajaks leidnud, et kuivõrd perekonnaelu õigus langeb EIÕK artikli 8 kaitsealasse, peab riik vahistatule suhtluspiirangute kohaldamisel lähtuma konkreetsetest asjaoludest, s.t näitama ära konkreetse piirangu vajaduse.^{*42} Teiseks põhiseaduslikkuse järelevalve asjaks 2016. aastal oli EIK teinud olulised lahendid, kus käsitleti konkreetset vahistatu pikaajalise kokkusaamise piirangut: *Laduna vs. Slovakkia*^{*43}, *Varnas vs. Leedu*^{*44}, *Costel Gaciu vs. Rumeenia*.^{*45} Sealjuures asjades *Laduna* ja *Varnas* järeldas EIK, et EIÕK artikleid 8 ja 14 rikuti olukorras, kus vahistatud kaebajatele oli kohaldatud rangemaid perekonnaga suhtlemise piiranguid kui kinnipeetavatele, ilma et need piirangud oleksid piisavalt põhjendatud.^{*46} Alles üldkogu lahendis arvestati EIK praktikaga pikaajalise kokkusaamise keelu põhjendamise nõudmise kohta ning leiti, et VangS § 94 lõikes 5 sätestatud absoluutne keeld sellele ei vasta.^{*47} Seega oli Riigikohtul kogu VangS § 94 põhiseaduspärasuse kontrolli ajal EIK praktika teada, kuid selle korrektset kasutamist segas asjaolu, et pikka aega sidus Riigikohus KrMS §-de 130 ja 143¹ kohaldamise alused.

Viimaks tuleb mainida ka selle saaga inimlikku aspekti. Asjas 3-4-1-9-10 märkis õiguskantsler, et erinevalt vanglakaristusest, mille eesmärk on VangS § 6 lõikest 1 tulenevalt ennekõike kinnipeetava suunamine õiguskuulekale teele ja õiguskorra kaitsmine, teenib vahi all pidamine eelkõige kriminaalmenetluse huve.^{*48} Kriminaalmenetluse seadustikus ja vangistusseadustikus sätestatud arvestades on sellele seisukohale raske vastu vaielda. Samas, arvestades et vahistatust, kui tema suhtes just menetlust ei lõpetata või teda õigeks ei mõisteta, saab teatava aja jooksul (mis mõnikord võib olla märkimisväärselt pikk) kinnipeetav, ei saa jätta küsimata, kas vahi all pidamise ajaks tuleb taasühiskonnastamise eesmärk ja väljavaade täiesti kõrvale jätta. Mõnekuuline eraldatus ei mõjuta ehk lähedussuhteid drastiliselt. Kui aga vahistatut hoitakse lähedastest eemal (või praktiliselt eemal, kui võimaldatakse üksnes lühiajalisi kokkusaamisi) pikka aega, siis kas see ei päädi potentsiaalselt inimsuhete lõhkumisega, mida hiljem vahistatu kinnipeetava staatuse omandamisel peaks justkui uuesti hakatama üles ehitama? Ometi, empiirilisel on kinnitust leidnud, et perekonnal on täita oluline roll vabanenud kinnipeetava taasühiskonnastamisel^{*49}, sealhulgas tööle asumisel

⁴⁰ VangS § 94 sellekohast tõlgendust vt RKHKo 3-3-1-62-09, p 17.

⁴¹ Otsuses 3-4-1-9-10 seda sätet isegi mitte ei mainitud ning asjas 3-4-1-2-16 keskenduti sellele nii palju, et selgitada uuesti, et see säte ei ole erinorm VangS § 94 suhtes, s.t see ei anna vahistatutele võrreldes vangistusseadusega lisaõigusi.

⁴² EIKo 09.10.2008, 62936/00, *Moiseyev vs. Venemaa*, p 258–259; EIKo 28.09.2000, 25498/94, *Messina vs. Itaalia (nr 2)*, p 66–74. Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium ka viitas neile lahenditele oma 2011. a otsuses.

⁴³ EIKo 13.12.2011, 31827/02, *Laduna vs. Slovakkia*.

⁴⁴ EIKo 09.07.2013, 42615/06. Sellele lahendile viitas põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium oma otsuse 3-4-1-2-16 p-s 121, märkides: „Ka EIK märkis oma lahendis asjas *Varnas vs. Leedu*, millele mõlemad põhiseaduslikkuse järelevalve algatanud kohtud viitavad, et rajab oma järelduse, et Leedu Vabariigis kehtiv vahistatute pikaajalise kokkusaamise keeld rikub EIÕK artikleid 8 ja 14, ennekõike asjaolule, et piirangut õigustades tuginesid nii Leedu valitsus kui ka halduskohtud põhimõtteliselt üksnes õigusnormidele ilma viiteta sellele, miks need keelud olid vajalikud ja õigustatud kaebaja spetsiifilises olukorras (EIK 9. juuli 2013. a otsus, taotlus nr 42615/06, punkt 120).“ Samuti viitas kolleegium sellele lahendile oma otsuse p-s 128.

⁴⁵ EIKo 23.06.2015, 39633/10. Sellele lahendile viitas põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium oma otsuse 3-4-1-2-16 p-s 128.

⁴⁶ EIKo *Laduna vs. Slovakkia*, p 69; EIKo *Varnas vs. Leedu*, p 121.

⁴⁷ RKÜKo 5-18-8, p 77 ja 78.

⁴⁸ Samas, p 19.

⁴⁹ R. L. Naser, N. G. La Vigne. Family Support in the Prisoner Reentry Process. Expectations and Realities. – *Journal of Offender Rehabilitation* 2006 (43) 1, lk 93–106.

ja retsidiivsuse vähendamisel.^{*50} Seejuures on EIK leidnud, et EIÕK artiklis 8 sätestatud õigus perekonnale kohustab võime kinnipeetavale võimaldama kontakte lähedastega või kui vaja, siis aitama teda nende säilitamisel.^{*51} Kinnipeetava abistamine isikutega väljaspool vanglat kontakti loomisel ja säilitamisel teenib EIK praktika järgi sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärki.^{*52}

Märkimata ei saa jätta, et üldkogu otsuse järel on tekkinud huvitav olukord. Ühelt poolt on kehtetuks tunnistatud VangS § 94 lõige 5, mis oli selges vastuolus nii põhiseaduse kui ka KrMS § 143¹ lõike 1 punktiga 1.^{*53} Samas, ilma viienda lõiketa ollakse VangS § 94 tõlgendamisel samas olukorras, kus oldi 2009. aastal, millal Riigikohtu halduskolleegium jõudis seisukohale, et VangS § 94 on erinorm VangS § 25 suhtes (s.t ei võimalda VangS §-s 25 sätestatud pikaajalisi kokkusaamisi, sest ei tee viidet sellele sättele).^{*54} Üldkogu ei viidanud üldse halduskolleegiumi otsusele ega käsitlenud seda seisukohta. Seega paistab olukord olevat selline, et vahistatute pikaajaliste kokkusaamiste absoluutne keeld on põhiseadusvastane, kuid Riigikohtu tõlgendus kehtiva VangS § 94 kohta pikaajalisi kokkusaamisi kaaluda siiski ei võimalda. Ometi on selge, et see olukord on niisama põhiseadusvastane kui VangS § 94 lõike 5 kehtimise aegu, mistõttu VangS §-i 94 peaks muutma selliselt, et see oleks kooskõlas vahistatute põhiõiguste ning KrMS § 143¹ lõike 1 punktis 1 sätestatud prokuratuuri ja kohtu pädevusega kriminaalmenetluse kestel otsustada, kas vahistatule tuleb kohaldada pikaajalise kokkusaamise piirangut või mitte.

Autorist: Anneli Soo on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna karistusõiguse kaasprofessor.

⁵⁰ M. T. Berg, B. M. Huebner. Reentry and the Ties that Bind: An Examination of Social Ties, Employment, and Recidivism. – Justice Quarterly 2011 (28) 2, lk 382–410. Sealjuures, perekondlikud sidemed (ingl *family contact*) on üks dimensioonidest, mis kuulub Cambridge'i ülikooli poolt väljatöötatud indeksisse *Measuring the Quality of Prison Life*, s.t selle indeksi järgi mängivad need rolli vangide elukvaliteedi puhul. Arvutivõrgus: <https://www.prc.crim.cam.ac.uk/directory/research-themes/mqpl>.

⁵¹ EIKo 30.06.2015, 41418/04, *Khoroshenko vs. Venemaa*, p 106: „[...] it is an essential part of a prisoner’s right to respect for family life that the authorities enable him or, if need be, assist him in maintaining contact with his close family [...]“.

⁵² EIKo 25.07.2013, 11082/06 ja 13772/05, *Khodorkovskiy ja Lebedev vs. Venemaa*, p 837.

⁵³ Sellele vastuolule viitas ka T. Ploom (viide 3), lk 147.

⁵⁴ RKKKo 3-3-1-62-09, p 17; sellele seisukohale viitavad ka RKPJKo 3-4-1-9-10, p 35 ja RKPJKo 3-4-1-2-16, p 90.